

Т. І. Цяцёркіна, В. У. Корсак

ПРАСТОРАВА-ЧАСАВАЯ ТЭОРЫЯ ПСІХІЧНАГА ЗДАРОЎЯ І ЯГО РАССТРОЙСТВАЎ: АРГАНІЗАЦЫЯ ІНДЫВІДУАЛЬНЫХ ПРАСТОРЫ І ЧАСУ ЧАЛАВЕКА

ДУ «Рэспубліканскі навукова-практычны цэнтр псіхічнага здароўя»,
НМУ Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта «Рэспубліканскі цэнтр праблем чалавека»

Аўтарамі прадстаўлены іх уласны ўклад у вучэнне аб індывідуальных прасторы і часе чалавека, дзе прадугледжваецца існаванне формы індывідуальнай прасторы, а таксама вектара і траекторыі індывідуальнага часу.

Ключавыя словы: індывідуальная прастора, форма, індывідуальны час, вектар, траекторыя.

T. I. Tsiatserkina, V. U. Korsak

THE SPATIO-TEMPORAL THEORY OF MENTAL HEALTH AND ITS DISORDERS: THE OF INDIVIDUAL SPACE AND TIME OF MAN ORGANIZATION

The authors present their own contribution to the doctrine of the individual space and time of man where existence of concrete form of the individual space as well as a vector and trace of the individual time are supposed.

Key words: individual space, form, individual time, vector, trace.

Фундаментальнымі складаючымі свету з'яўляюцца прастора і час, структураваныя ўваходзячымі ў яго аб'ектамі. Сярод іншых існуючых аб'ектаў асаблівае месца займаюць індывідуальныя прастора і час чалавека з уласцівай яму свядомасцю.

Індывідуальную прастору, паводле Н. Н. Брагінай і Т. А. Дабрахоатавай, складаюць цялесная (занятая це-

лам) і экстракарпаральная (атачаючая цела чалавека ў межах дасягальнасці ворганаў пачуццяў) прасторы. Пры гэтым аўтары выказваюць думку, што вобраз індывідуальнай прасторы і часу з прычыны іх зменлівасці не прадстаўлены ў галаўным мозгу [1]. Аднак назапашаны намі за многія годы даследчыцкі досвед дазваляе ўдакладніць меркаванне аб непастаянстве індывідуальнай прасторы.

Своеасаблівыя погляды на прастору чалавека выказвалі філосафы-экзістенцыялісты, які вывучалі «тутбыццё» і «быццё-у-свецце». У прыватнасці, М. Бос заяўляў, што існаванне чалавечай цялеснасці ў прасторы і часе радыкальна іншае, чым у астатніх аб'ектаў. У гэта паняцце ўкладалася ўсё, што ўспрымаецца чалавекам, а таксама сцвярджалася, што ўсе феномены яго быцця ў свецце звязаны з яго цялеснасцю, межы якой супадаюць з межамі яго света [цыт. па 3]. Гэтае меркаванне блізкае да нашага разумення індывідуальнай прасторы чалавека як маючай пэўныя контуры, а таксама сувязі яе (разам з індывідуальным часам) са свядомасцю чалавека.

Аднак індывідуальныя прастора і час чалавека, г. зн. яго свет, у якім ён жыве і функцыюе як частка сусветнай прасторава-часавай структуры, дагэтуль не разглядаліся.

Мэта дадзенага артыкула – ідэнтыфікацыя індывідуальных прасторы і часу чалавека як аб'екта свету, адрознага ад іншых яго аб'ектаў, які мае свае характэрныя параметры.

Абмеркаванне і вынікі

Падкрэсліваючы ўслед за Н. Н. Брагінай і Т. А. Дабрахоатавай, што індывідуальная прастора – гэта нешта прынцыпова іншае, чым «тэрыторыя дзеяння» сенсорных аналізатараў, і яе роля не можа быць зведзена да працэсаў успрымання, усё ж для лепшага разумення нашых далейшых высноў лічым неабходным паказаць уклад аналізатараў розных мадальнасцяў у пабудову індывідуальнай прасторы.

Са сказанага паважанымі аўтарамі вынікае, першае, пэўная абмежаванасць індывідуальнай прасторы чалавека, па-другое – існаванне ўнутры яе некалькіх розных па сваёй велічыні і канстантнасці частак: слыхавай, зрокавай, нюхальнай, кінестэтычнай, тактыльнай і смакавай. Першыя тры пастаянна мяняюцца ў сувязі з мабільнасцю аб'ектаў, што знаходзяцца ў экстрапраекцыі індывідуума, а таксама з актыўнасцю яго самога. У выніку нестабільнасці гэтых складнікаў індывідуальнай прасторы, напэўна, стварэнне іх вобразаў у галаўным мозгу чалавека сапраўды ўскладнена. Але звернем увагу на тыя часткі індывідуальнай прасторы, што знаходзяцца ў цэле чалавека і ў непасрэднай блізкасці да яго.

Сама цэла чалавека, якое з'яўляецца першай «інстанцыяй» для фарміравання індывідуальнай прасторы, мае дастаткова стабільную форму. Смакавая прастора, якая знаходзіцца ўнутры цялеснай, абмежавана поласцю рота. Яна, бадай, першай фарміруецца ў нованароджанага, які адразу дэманструе залежнасць ад навакольнага свету, патрабуючы ўнясення ў свой арганізм вонкавых інгрэдыентаў. Велічыня смакавай прасторы, якая абумоўлена рухомасцю языка, характарызуецца пастаянствам, а сама прастора пры закрытым роце мае форму з плоскасцю ўнізе, верхнім зводам і бакавымі сценамі, што маюць невялікае пашырэнне ўверх. Язык – высокарухомы і высокачуллівы тактыльны орган з тонкай адрознівальнай здольнасцю – дасягае ўсіх частак гэтай прасторы, прамацвае і літаральна праярае на смак. Невыпадкова, што менавіта язык, які

ў чалавека з'яўляецца таксама органам маўлення, знаходзіцца ў гэтай галоўнай для фізічнага існавання чалавека, найбольш пастаяннай, надзейнай прасторы.

Наяўнасць у смакавай прасторы выразных межаў і формы ёсць найпершым сведчаннем таго, што і ўся індывідуальная прастора чалавека можа мець пэўную канфігурацыю. Нюхальную прастору ўжо толькі напалову можна назваць інтракарпаральнай, паколькі яна, з'яўляючыся часткай апошняй, адкрыта для ўспрымання знешніх пахаў.

Найбліжэйшай да цэла чалавека складаючай экстракарпаральнай прасторы з'яўляецца тактыльная яе частка. Тактыльная прастора нібы сама даступна ўспрымання дотыкам, можа быць «прамацана» на прадмет прысутнасці ў ёй іншых аб'ектаў. Яна ахінае цэла чалавека, неадрыўна ад яго, захоўваецца пастаянна, незалежна ад волі чалавека, таму выяўляе найбольшую канстантнасць сярод іншых складнікаў экстракарпаральнай прасторы. Адноснае пастаянства велічыні тактыльнай прасторы забяспечваецца абмежаванымі, абумоўленымі будовай апорна-рухальнага апарату. Гэтая прастора, належная чалавеку, які знаходзіцца ў стане няспанна, у спрошчаным выглядзе яшчэ больш нагадвае сабой перавёрнуты конус з усечанай вершыняй, накіраванай уніз, і больш шырокім аснаваннем уверх. Яна паўтарае стэрэаформу чалавека, які знаходзіцца ў спакойным псіхічным стане, стоячы ў фізіялагічна зручнай позе, або здзяйсняе «эканомныя» фізіялагічныя рухі. Такая прастора ўверх абмежавана ўяўнай плоскасцю, ачэрчанай кісямі паднятых уверх рук, што разам апісваюць кола, рухаючыся насустрач адна адной наперад і назад.

Форму тактыльнай збольшага паўтарае кінестэтычная прастора, у якой усталёўваюцца позы і здзяйсняюцца рухі. У адрозненне ад тактыльнай, яна характарызуецца большай зменлівасцю ў сувязі з рухальнай актыўнасцю чалавека і большай падлегласці адвольнаму рэгуляванню. Адзначым, што позы і рухі, арганізаваныя ў прасторы і часе, з'яўляюцца дэманстрацыйным індыкатарам змены станаў свядомасці чалавека.

Велічыня тактыльнай прасторы у розных людзей можа вар'іраваць і абумоўліваць дыстанцыю зносінаў паміж людзьмі. Калі яна кімсьці звонку парушаецца, чалавек інстынктыўна робіць крок назад.

Тактыльная прастора не існуе сама па сабе. У акрэсленых ёй межах, акрамя кінестэтычнай, аказваюцца таксама часткі зрокавай, слыхавай і нюхальнай прастораў, якія «вымушана» прымаюць яе канфігурацыю. Таму менавіта гэтая, найбліжэйшая да чалавека экстракарпаральная прастора, разам з карпаральнай, у сілу адноснага пастаянства і наяўнасці формы будзе разглядацца намі далей як індывідуальная.

Магчыма, многае з таго, што характэрна для тактыльнай прасторы і залежыць ад уласцівай ёй формы, можа быць распаўсюджана на ўсю індывідуальную прастору. А паколькі прастора і час існуюць неадрыўна адно ад другога, то індывідуальны час, верагодна, «дзеінічае» ў межах індывідуальнай прасторы. Форма апошняй вызначае траекторыю і кірунак руху часу ў прасторава-часавай мадэлі, якая складаецца ў свядомасці чалавека

(гаворка пра якую пойдзе ў наступных артыкулах). Так, індывідуальны час, функцыянаванне якога адбываецца ў прастораваым конусе, можа рухацца толькі па спіралі. Дзякуючы прамаходжэнню чалавека, якое пераважае пры яго знаходжанні ў актыўным стане, індывідуальны час рухаецца ўверх, пры зніжэнні актыўнасці кірунак руху часу мяняецца на зваротны.

Зыходзячы з выказаных меркаванняў можна зрабіць найважнейшую для далейшага развіцця прасторава-часавай тэорыі выснову, што **індывідуальная прастора чалавека мае сваю форму, а час, які дзейнічае ў яе межах, – вектар і траекторыю руху**. Таму, як і іншыя знешнія прасторава-часавыя аб'екты свету, яны могуць быць выражаны ў фізічных велічынях.

На карысць тлумачэння прасторава-часавых феноменаў чалавека, якое б улічвала пэўныя фізічныя мадэлі сусветнага прасторава-часавога кантынуума, выказваецца вядомы біяфізік, доктар біялагічных навук А. П. Дуброў [2]. Што сабой уяўляюць фізічныя характарыстыкі індывідуальнай прасторы, якія яе ўнутраная шчыльнасць, структура («тканка прасторы»), пранікальнасць межаў, ці гэта ёсць нейкае фізічнае (або псіхафізічнае) поле, належыць яшчэ высветліць. Праблема заключаецца ў непасрэдным вымярэнні межаў індывідуальнай прасторы, а таксама кірунку, траекторыі і хуткасці руху індывідуальнага часу. Пакуль што аб іх можна судзіць па рухальнай дзейнасці чалавека ў дачыненні да іншых аб'ектаў, якая арганізавана ў прасторы і часе і можа служыць паказнікам апошніх.

Індывідуальная прастора і час – гэта першасна аб'ектыўная рэальнасць чалавека, яго свет, які існуе

незалежна ад яго волі. Іх наяўнасць у псіхічна здаровых людзей абавязковая, нават калі апошнія ў сваіх думках або ўяўленнях абстрагуюцца ад рэчаіснасці.

Прасторава-часавыя характарыстыкі могуць мяняцца ў залежнасці ад актыўнасці чалавека, яго ўзросту, узаемадачыненняў з іншымі аб'ектамі свету, ад знешніх рытмаў, з якімі яны сінхранізаваны. Прысутнасць непарушаных індывідуальных прасторы і часу чалавека з'яўляецца паказчыкам захаванасці яго свядомасці.

Вядома, што пры ізаляцыі чалавека ад знешняга свету, асабліва пры доўгім знаходжанні ў абмежаванай прасторы і адсутнасці часавых арыенціраў, у яго ўзнікаюць псіхічныя парушэнні. Ролі індывідуальных прасторы і часу ва ўзнікненні і развіцці псіхічных расстройстваў будучы прывесчаны ўсе нашы наступныя публікацыі.

Такім чынам, аўтарамі зроблены новы ўклад у вучэнне пра індывідуальныя прастору і час чалавека. Упершыню паказана, што індывідуальная прастора здаровага чалавека мае характэрную канструкцыю, а індывідуальны час – траекторыю і вектар руху, што робіць магчымым іх мадэляванне ў свядомасці.

Літаратура

1. Брагіна, Н. Н., Доброхотова, Т. А. Функциональные асимметрии человека / Н. Н. Брагина, Т. А. Доброхотова. – М.: Медицина, 1981. – 288 с.
2. Дубров, А. П. Взаимодействие живых систем со временем и пространством / А. П. Дубров // Сознание и физическая реальность. – 2003. – № 3. – С. 51–60.
3. Руткевич, А. М. От Фрейда к Хайдеггеру / А. М. Руткевич. – М.: Политиздат, 1985. – 175 с.